

Fahri Belen: Asker, Siyasetçi ve Askerî Tarihçi

Fahri Belen: Soldier, Politician and Military Historian

<https://doi.org/10.52792/tws.1278642>

Mehmet Fatih BAŞ

Araştırma Makalesi

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü.

ORCID: 0000-0001-7380-7102

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Fatih BAŞ

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

mfbas@kho.msu.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

6 Nisan 2023

Revizyon talebi/Revision

Requested:

27 Nisan 2023

Son revizyon /Last revision:

30 Nisan 2023

Kabul tarihi/Accepted:

30 Nisan 2023

Atıf/Citation:

Baş, Mehmet Fatih. "Fahri Belen: Asker, Siyasetçi ve Askerî Tarihçi". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 4, no. 1 (2023): 42-65.

Özet

Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Harbi gazisi bir subay olan Fahri Belen, Türk askerî tarihçiliğinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. Harp Akademisi'nde öğretmenlik yaptığı dönemde Çanakkale muharebeleri hakkında yayımladığı ders kitabıyla ilk eserini vermiştir. Yazmaya devam etmek istese de tayin edildiği, ülkenin farklı yerlerindeki komutanlık görevleri sırasında buna fırsat bulamamıştır. Emekliliğinin ardından siyasete atılmış ve 7 yıl milletvekilliği yapmıştır. Bu esnada hükümet ve meclis içindeki sorumluluklarından ötürü askerî tarih yazımıyla arzu ettiği ölçüde ilgilenememiştir. Siyasetten çekilmesinin ardından vaktinin büyük kısmını Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Harbi hakkında askerî tarih çalışmalarına ayırabilmiştir. Fahri Belen'i Cumhuriyet dönemindeki diğer askerî tarihçiler arasında önemli bir konuma yükselten en büyük eseri ise Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı cephelelerindeki askerî harekâtı kaleme aldığı, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi isimli 5 ciltlik çalışmasıdır. Belen'in bu eseri resmî askerî tarih yazımında kalıcı bir etki yaratarak sonradan Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi tarafından 2002 yılına kadar ciltler halinde yayımlanacak resmî tarih ciltlerine de bir şablon teşkil etmiştir. Bu çalışmada Fahri Belen'in hayatı, Türk askerî tarihi alanında verdiği eserleri ve bu eserlerin Türk askerî tarih yazımına etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fahri Belen, askerî tarih yazımı, Birinci Dünya Savaşı, Türk İstiklâl Harbi, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Beyaz Seri

Abstract

Fahri Belen, a veteran of the Balkan Wars, First World War, and the Turkish War of Independence, is an important figure in Turkish military historiography. During his tenure as an instructor in military history at the War College in Istanbul, he published his first work on the Gallipoli Campaign. He wished to continue writing, but after being transferred to various command duties in different parts of the country, he found little time to write. Following his retirement from the army, he embarked on politics and served as a deputy for seven years. His responsibilities in government and parliament devoured most of his time and kept him away from pursuing his desire to write military history. After stepping down from political life, he devoted most of his time to writing about the military history of the First World War and the Turkish War of Independence. Belen's monumental work, the five-volume history of Turkish military operations in the First World War, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, elevated him to a prominent position among Turkish military historians of the 20th century. His work had a profound effect on the official military history volumes published by the Turkish General Staff from the early 1960s to the early 2000s. This paper examines Belen's life, his works on military history, and how his works influenced Turkish military historiography.

Key Words: Fahri Belen, military historiography, First World War, Turkish War of Independence, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Beyaz Seri

FAHRİ BELEN'İN AİLESİ, EĞİTİMİ VE ASKERİ HAYATI

Mehmet Fahri Belen, 1893 yılında Bolu'nun Debbaglar Mahallesi'nde (günümüzde Tabaklar Mahallesi) doğmuştur. Babası, Bolulu Paşabeyoğulları ailesinden tahsilat müfettişi Sami Efendi, annesi ise Hüsniye Hanım'dır.¹ Hasan Tahsin, Necmi ve Türkan adında üç öz kardeşi vardır. Annesinin vefatının ardından babası tekrar evlenmiş, bu evlilikten Nurettin ve Bedrettin adında iki de üvey kardeşi olmuştur. Öz kardeşleri Hasan Tahsin ve Necmi de askerlik mesleğini seçmiş ancak küçük kardeşi Necmi sonradan meslekten ayrılıp hukuk fakültesi okumuştur.² 1890 doğumlu ağabeyi Topçu Üsteğmen Hasan Tahsin ise, Çanakkale Muharebeleri esnasında 7'nci Tümen emrinde görev yaptığı Güney Cephesi'nde 15 Haziran 1915 günü şehit olmuştur.³ Fahri Belen, 1926'da Geredeli Hatice Nihal Hanım'la evlenmiş ve bu evliliğinden Alp ve Tülün adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴

Fahri Belen'in askerlik hayatı, 14 Eylül 1910 tarihinde Mekteb-i Harbiye'ye girmesiyle başlamıştır. İki yıllık öğreniminin ardından 9 Ağustos 1912 yılında piyade mülâzım-ı sâni (teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur. Sicil numarası 1328c-P.41'dir.⁵ Fahri Belen kendi devresindeki piyadeler arasında iyi sayılacak bir dereceyle, 41. sırada okulu bitirmiştir. Belen'in de aralarında bulunduğu 1328c devresinde, Atatürk'ün muhafız taburu komutanlığını yapan İsmail Hakkı Tekçe, Osmanlı ve İstanbul tarihi alanında verdiği eserlerle bilinen Feridun Dirimtekin ve İlhan Selçuk'un *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* eserinin başkahramanı Selahattin Yurtoğlu gibi bilindik isimler de vardır.⁶

1912 yılı Ekim ayında patlak veren Balkan Savaşı'yla, 1328 devresine mensup birçok genç subay gibi Teğmen Fahri Efendi de mezun olmasından kısa süre sonra kendisini bir anda savaşın içinde buluverdi. Mezuniyetinin ardından Eğri Palanka'da VII. Kolordu, 19'uncu Piyade Tümeni, 56'ncı Piyade Alayı, 2'nci Tabur, 4'üncü Bölük emrinde takım komutanı olarak görevlendirildi ve bu göreviyle Balkan Savaşı'na katıldı. Savaş başladıktan sonra 56'ncı Alay'ın emir subaylığına getirildi. Manastır Muharebesi'nde 19 Kasım 1912 günü Sırplar karşısında uğradığı yenilginin ardından VII. Kolordu Resne'ye çekilmişti.⁷

Sırplarla mütareke yapılmasının ardından Fahri Efendi'nin görev yaptığı 19'uncu Piyade Tümeni hala Yunanlar karşısında direnen Yanya Müstahkem Mevkii'ni takviye etme görevi aldı. Esat Paşa (Bülkat) emrinde savaşın başından beri 6 aydır Yunan taarruzlarına direnen Yanya Kolordusu 6 Mart 1913'te teslim olunca muharebe esnasında yaralanan Fahri Efendi de Yunanlara

¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekilleri veri tabanına adı "Mehmet Fahrettin" olarak geçse de Harp Okulu künyesinde ismi "Mehmed Fahri" olarak kaydedilmiştir. *Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi*, 38 Numaralı Künye Defteri, s.173.; 1914 yılına ait Ordu Salnâmesi'nde de "Mehmed Fahri" adıyla kayıtlıdır. Burak Enver, Hayri Tekgöz, Emre Gül (Yayına Hazırlayanlar), *Ordu Salnamesi 1330 (1914 Ordu Yılığ)*, Print Center, İstanbul, 2022, s. 190.; Paşabeyoğulları aile lakabı vefat ilanında da yazılmıştır. *Milliyet*, "Fahri Belen Vefat İlanı", 16 Temmuz 1975.

² Sacide Jale Keyvanoğlu, *General Fahri Belen'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri (1892-1975)*, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2020, s. 7.

³ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Şehit Bilgi Kapısı, Şehit Listesi, <https://www.msb.gov.tr/SehitBilgiKapisi/SehitListesi> (Erişim Tarihi: 25.03.2023).

⁴ Keyvanoğlu, *a.g.t.*, s.7.

⁵ *Millî Savunma Bakanlığı Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

⁶ *Harbiye Askerî Müze Müdürlüğü Arşivi*, "Mekteb-i Harbiye 1328C Devresi Mezunları Fotoğraf Albümü".

⁷ *Millî Savunma Bakanlığı Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi; Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 185-186.

esir düştü. Yunanlarla barış yapıldıktan sonra 1913 yılı sonunda serbest kalarak İstanbul'a dönebildi.⁸

Fahri Efendi esaretten dönüşünün ardından tayin edildiği 3'üncü Piyade Tümeni, 8'inci Piyade Alayı 1'inci Bölük komutanlığı görevine 14 Mart 1914 günü başladı. Bu göreviyle Çanakkale Cephesi'nde savaştı. 14 Ağustos 1915'te üsteğmenliğe terfi ile 8'inci Piyade Tümeni, 24'üncü Piyade Alayı, 1'inci Bölük komutanlığına tayin edildi. Birliğiyle birlikte gönderildiği Kafkas Cephesi'nde 1 Mart 1917'de yüzbaşılığa terfi edene kadar görev yaptı ve buradan Halep'teki XII. Kolordu karargahına tayin edildi. Mütareke imzalandığında bu görevde bulunmaktaydı. 15 Aralık 1918'de İstanbul'a döndü ve 15 Mayıs 1919'da Harp Akademisi öğrenimine başladı. 15 Mart 1921'de henüz öğrenimini tamamlamamışken İstanbul'dan ayrılarak 28 Mart 1921'de Anadolu'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'na katıldı. Kars'ta bulunan 6'ncı Süvari Tümeni 1'inci Şube (zât işleri) Müdürü olarak görevlendirildi ve 10 Nisan 1921'de birliğine katılış yaptı. 4 ay sonra, 10 Ağustos 1921'de 12'nci Piyade Tümeni 1'inci Şube müdürlüğüne tayin edildi. Bu görevde bir aydan biraz fazla bulunduktan sonra, 20 Eylül 1921'de 23'üncü Piyade Tümeni Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. Harp Akademisi'nde öğrenim gören ancak öğrenimlerini tamamlayamadan Anadolu'ya geçen birçok subayla birlikte, 15 Şubat 1922'de kurmaylığı tasdik edildi. 23'üncü Tümen Kurmay Başkanı olarak Büyük Taarruz'a katıldı.⁹ Bu tümen tarafından 26 Ağustos 1922 günü ele geçirilen Belentepe'den mülhem, 1934 yılında Belen soyadını aldı. 30 Ağustos 1922'de binbaşılığa terfi etti.¹⁰

İstiklâl Harbi'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Binbaşı Fahri Bey, 23'üncü Tümen'deki görevine devam etti ve 10 Eylül 1923'te yarım kalan Harp Akademisi öğrenimini tamamlamak üzere ikmal-ı tahsil için Harp Akademisi'ne çağrıldı.¹¹ 1921 yılında Anadolu'ya geçtiğinde birinci ve ikinci sınıf derslerini tamamlamış bulunuyordu. 1923-1924 eğitim-öğretim yılında üçüncü sınıf derslerini de başarıyla vererek 1924 yılı temmuz ayında kurmay binbaşı rütbesiyle akademiden mezun oldu.¹²

Cumhuriyet döneminde ilk görev yeri Sarıkamış'taki IX. Kolordu'nun 1'inci Şube müdürlüğü oldu. 1927'de önce Niğde'de 16'ncı Piyade Alayı, sonra da Tire'de 39'uncu Piyade Alayı komutanlığına tayin edildi. 1929'da Genelkurmay 3'üncü Şube'de (harekât) görevlendirildi ve aynı yıl yarbaylığa terfi etti. 1932'de Sivas'ta 34'üncü Piyade Alayı komutanlığına tayin oldu. 1933'te Harp Akademisi'nde harp tarihi öğretmeni oldu ve aynı yıl albaylığa terfi etti. Burada görev yaparken harp tarihi alanında ilk eserini verdi. 1936'da İzmit'te 31'inci Piyade Alayı komutanlığına getirildi. 1937'de tekrar Harp Akademisi'ne tayin edildi. 1938'de Konya'da 5'inci Piyade Tugayı komutanı oldu ve

⁸ Belen, *a.g.e.*, s. 201-202.; MSB safahat belgesinde Yunanlara esir düşmesi ve esaretten İstanbul'a dönüşü için 1328 (1912) tarihi verilmiştir. Yanya'nın 6 Mart 1913'te teslim olduğu ve burada esir düşenlerin 1913 yılı sonlarında serbest bırakıldıkları göz önüne alınırsa safahat belgesinde belirtilen tarihin yanlış olduğu değerlendirilebilir. *Millî Savunma Bakanlıği Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

⁹ *Millî Savunma Bakanlıği Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

¹⁰ Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi – Afyon'dan İzmir'e: İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tablâlar*, Doğu Matbaası, İstanbul, 1962, s. 32.; *Millî Savunma Bakanlıği Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

¹¹ *Millî Savunma Bakanlıği Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

¹² Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965 I. Cilt*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 246-248.

ertesini yıl tuğgeneralliğe terfi etti.¹³ 1940 yılında Adana’da 7’nci Piyade Tümeni komutanlığına getirildi ve 1941’de tümgeneral oldu. 1942’de 3’üncü Ordu kurmay başkanlığına tayin edildi ve burada 6 ay görev yaptıktan sonra Merzifon’daki 15’inci Piyade Tümeni komutanlığına tayin oldu. 1944’te korgeneralliğe terfi ile IX. Kolordu komutanlığına getirildi.¹⁴

Fahri Belen, bu görevde bulunurken İkinci Dünya Savaşı sona erdi ve bir yıl sonra da 1946 genel seçimleri yapıldı. Bu dönemde doğu sınırında Sovyet tehdidine karşı yapılan savunma hazırlıklarına hükümetin müdahalesi, Fahri Belen ile Genelkurmay Başkanlığı arasında bir kriz yaşanmasına sebep oldu. Hükümetin Sovyetler Birliği sınırında kuvvetli gözükmeye siyaseti doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığı Belen’in kolordusunun 5 tümeninin sınırda tutulmasını ve olası bir seferberlik halinde bunlardan üçünün gerideki seferberlik bölgelerine alınmalarını direktifini verdi. Fahri Belen’den bu direktife göre bir proje hazırlaması istendi ancak o üç tümenin seferberlik zamanı geri alınmasının halkı paniğe sevk edeceğini söyleyerek böyle bir proje hazırlamayı reddetti ve gerekirse emekli olacağını söyledi. Bu tartışma sürerken sağlığı bozulan Fahri Belen, Maraş’taki XVII. Kolordu komutanlığına tayin edildi.¹⁵ Aynı yıl düzenlenen 1946 seçimlerinde usulsüzlük yapılması da Fahri Belen’i hükümete karşı daha da soğutmuş olmalıdır. Zira bundan haberdar olan İnönü karşıtı subaylar, yaptıkları toplantılarda Fahri Belen’i liderleri olarak görmek istediklerini belirtmişlerdi.¹⁶

Fahri Belen 1948’de de Gelibolu’daki II. Kolordu komutanlığına getirildi.¹⁷ Bu görevdeyken 1946 seçimleri sonrası öfkeli subaylar tarafından İnönü’yü devirmek maksadıyla kurulan kuvvetli bir cunta yapılanmasının başına geçmesi için davet aldı. Fahri Belen’in bu olayı nakledişi biçiminde darbeye prensip olarak karşı olmadığını görmek mümkündür. Onun fikrine göre mevcut şartlarda bir darbe yapılması yanlıştı. Eğer 1950 genel seçimlerinde de usulsüzlük olursa o zaman darbenin meşru olacağını söyledi.¹⁸ Fahri Belen’in bu sözlerinin ne derece etkili olduğu bilinmese de darbe yapılmadı ve 1950 yılındaki seçimlerde CHP iktidarı demokratik yollarla devrildi. 1948 yılı terfileri açıklandığında orgenerallik sırası gelen Fahri Belen, korgeneralliğinin iki yıl daha uzatıldığını öğrenince İnönü’ye ve mevcut hükümete artık itimadı kalmadı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye arz edilen ve Fahri Belen’le birlikte orgenerallik sırası gelen üç ismin yazılı olduğu defter geri çevrilmiş ve İnönü’ye yakın daha genç beş kişi orgeneralliğe terfi etmişti.¹⁹ Fahri Belen 26 Ekim 1949’da Askerî Yargıtay 2. Başkanlığı’na getirildi²⁰ ve kısa süre sonra 6 Nisan 1950’de kendi isteğiyle emekli olup 38 yıllık askerlik yaşamını geride bırakarak, hiç beklemeden siyaset hayatına atıldı.²¹

¹³ 1939 yılında Tuğgeneralliğe terfiinde, binbaşıyken Harp Akademisi’nde bir yıl öğrenim görmesi ve aynı sene bir yıl kıdem zammının işletilmesi sonucu yarbaylık ve albaylığa nasıp tarihlerinde yapılan düzenlemenin etkisi olmuştur. *CBCA*, Fon: 30-11-1-0, Kutu: 131, Gömlek: 20, Sıra: 4.

¹⁴ *Millî Savunma Bakanlığı Arşivi*, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328C-41) Askerî Safahat Belgesi.

¹⁵ Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971, s. 29.; *CBCA*, Fon: 30-11-1-0, Kutu: 180, Gömlek: 1, Sıra: 15.

¹⁶ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6-12.

¹⁷ *CBCA*, Fon: 30-11-1-0, Kutu: 196, Gömlek: 3, Sıra: 1.

¹⁸ Belen, *a.g.e.*, 32-33.

¹⁹ Belen, *a.g.e.*, 30.; Fahri Belen 1954 yılında ikinci kez milletvekili seçildiğinde meclise verdiği tercümeihal varakasında yazdığı özgeçmişinde, “1948 senesinde orgeneralliğe terfiime zamanın cumhurbaşkanı mâni oldu” yazmıştır. *TBMM Arşivi*, “TBMM Tercümeihal Varakası, Devre X, Bolu Mebusu Fahri Belen”, https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d10/HT_1598_1_10.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

²⁰ *CBCA*, Fon: 30-11-1-0, Kutu: 209, Gömlek: 33, Sıra: 15.

²¹ *CBCA*, Fon: 30-11-1-0, Kutu: 213, Gömlek: 12, Sıra: 7.

SİYASİ HAYATI

Fahri Belen'in büyük ümitlerle Demokrat Parti saflarında atıldığı siyâsî yaşamının kendisi için bir hayal kırıklığı olduğu söylenebilir. 1950 seçimlerinde hem memleketi Bolu'dan hem de son görev yeri Çanakkale'den milletvekili seçildi ancak o memleketi Bolu'yu tercih etti.²² Milletvekili bilgi formunda Ankara'daki adresini kız kardeşi Türkan Tuğaç'ın Yenişehir'deki evi olarak göstermişti. Aynı evi paylaştığı kız kardeşinin eşi Emekli Süvari Albay Ahmet Hüsamet'in Tuğaç'ın ise iki dönemdir CHP Kars Milletvekili olarak görev yapması ve 1950 seçimlerinde üçüncü kez seçilmiş olması şüphesiz ilginç bir görüntü arz etmekteydi.²³ Fahri Belen, 22 Mayıs 1950'de Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı görevine getirildi ve 28 Ekim 1950'deki istifasına kadar bu görevde kaldı.²⁴

Daha vekilliğinin ilk döneminde Kore'ye asker gönderilmesi ve NATO'ya üyelik konusunda kendi partisiyle ters düştü. Öyle ki Kore'ye asker gönderme kararının alındığı bakanlar kurulu toplantısına davet edilmedi. Kısa süre sonra da Başbakan Adnan Menderes'le bakanlığıyla alakalı konularda anlaşmazlık yaşamaya başladı. Belen'in hayata geçirilecek projeler konusunda hazırlamak istediği 5 yıllık plan, Menderes tarafından "komünist usulü" denilerek reddedildi ve bu konuda partiden kimsenin Menderes'e muhalefet etmemesi Belen'i kendi partisi içinde daha da yalnızlaştırdı.²⁵

Belen'in partisi içinde yaşadığı sorunlara rağmen partiden ayrılmaması ve 1954 yılı genel seçimlerinde tekrar Bolu'dan aday olup milletvekili seçilmesi dikkat çekicidir.²⁶ Parti politikalarına muhalefet etse de bu dönemde Menderes'e şahsen bağlılık duyduğunu, başkanlık görevini yürüttüğü Eski Muharıpler Birliği'nin 1954 yılı kongresinde Menderes'i birliğin fahri başkanı olarak seçirmesinden anlaşılmaktadır.²⁷ Ancak diğer yandan, Menderes'e yaptığı bu jestin, Eski Muharıpler Birliği'ne devletten yardım almak maksadıyla olması da muhtemeldir. Zira Şubat 1955'te yapılan bütçe görüşmelerinde birliğe 15.000 liralık devlet yardımı yapılması için tavrını vermiş ve meclis oylamasında bunu kabul ettirmiştir.²⁸

Belen, 1957'ye kadar devam eden Demokrat Parti üyeliğinde çoğunlukla parti içi muhalefet safında olmuş ve bir süre sonra mecliste kendi partisine açıktan muhalefete başlamıştır. Örneğin 27 Haziran 1956 günü mecliste Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun tasarısı görüşülürken kolluk kuvvetlerinin müdahalesine rağmen dağılmayan göstericilere ateş açılmasını savunan partililerine hitaben, "...silahsız bir topluluğa hedef gözetmeksizin ateş etmek başka memleketlerin kanunlarında var mıdır?" diye sorarak tepkisini göstermişti.²⁹

²² Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivleri (bundan böyle CBCA), Kutu: 77, Gömlek: 513, Sıra: 1.

²³ TBMM Arşivi, "TBMM Tercümeihal Varakası, Devre IX, Bolu Mebusu Fahri Belen" https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d09/HT_1598_1_9.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023); TBMM Arşivi, "TBMM Tercümeihal Varakası, Devre IX, Ağrı Mebusu Hüsamet'in Tuğaç" https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/HT_1173_1_7.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

²⁴ "Nâfia Nezareti'nden Çevre Şehircilik Bakanlığı'na Görev Yapmış Bakanlarımız (1848-...)" <https://webdosya.csb.gov.tr/db/turkce/eskibakanlar/dergi/mobile/index.html> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).

²⁵ Fahri Belen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s. 20-24.

²⁶ TBMM Arşivi, "TBMM Tercümeihal Varakası, Devre X, Bolu Mebusu Fahri Belen".

²⁷ CBCA, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 302, Sıra: 13.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 23.02.1955, 47. Birleşim, 2. Oturum, s. 580-581.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 27.06.1956, 82. Birleşim, 1. Oturum, s. 535.

DP içinde memnuniyetsizliğini gizlemeyen Fahri Belen'in herkes tarafından beklenen istifası 11 Eylül 1957 günü nihayet resmen açıklandı. Basına verdiği beyanatta ilk kabinede Nafia Bakanlığı'ndan istifasının "plan ve programsızlığa ilk protesto mahiyetinde" olduğunu ve "mebus olarak da hiçbir anti-demokratik karara rey" vermediğini söylemiştir.³⁰ Aynı dönemde patlak veren Dokuz Subay Olayı'nda, hükümeti darbeyle devirmeyi planlayan bir subaylar grubunun kurulduğunu ve bunların darbeden sonra Fahri Belen'i hükümetin başına getirmek istedikleri yönünde bir ihbar yapılmıştır. Bu ihbardan sonra Fahri Belen'in göz altına alınması gündeme gelmişse de kendi ifadesine göre Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'in talimatıyla Belen'in adı göz altı listesinden çıkarılmıştır.³¹

Bütün bu yaşadıklarından sonra Fahri Belen'in, DP'den ümidini kesse de siyasetten hala ümidi kesmediği görülmektedir. Belen, 10 Nisan 1960 günü CHP'ye katıldığını açıklamıştı. CHP'ye katılırken yaptığı açıklamada, DP'nin demokratik yollardan tamamıyla ayrıldığını, 1946'daki kuruluş hedeflerini kaybettiğini ve zararlı hale geldiğini söyleyerek DP'yle bütün bağlarını kopardığını da ilan etti.³² Bu açıklamadan sadece altı hafta sonra yaşanan 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından toplanan Temsilciler Meclisi'ne Millî Birlik Komitesi tarafından komite temsilcisi olarak seçildi.³³ Bu görevini yürütürken yeni kurulan Memleketçi Cumhuriyet Partisi'ne katıldı ve kısa süre sonra partinin başkanlığını üstlendi.³⁴ Ancak kısa süre sonra birçok üyeye birlikte partiden ayrıldı.³⁵ 30 Ekim 1961'de Cemal Gürsel tarafından Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak seçilmesi gündeme geldiyse de sonradan bu karardan vazgeçildi ve Fahri Belen'in 11 yıl süren mutsuz siyasî hayatı böylece sona ermiş oldu.³⁶ 15 Temmuz 1975'teki ölümüne kadar İstanbul Büyükdere'deki evinde sakin ancak üretken bir hayat yaşadı. Ömrünün geri kalanında kaleme alacağı eserleri ona, günümüzde asker ve siyasetçi kimliğinden daha çok bilinen askerî tarihçi kimliğini kazandıracaktı.

ASKERÎ TARİH ALANINDAKİ ESERLERİ VE TÜRK ASKERÎ TARİH YAZIMINA ETKİSİ

Fahri Belen'in eserlerinin Türk askerî tarihçiliğine yaptığı katkıyı anlayabilmek için, onun eserlerini kaleme almaya başladığı yıllarda Türkiye'de askerî tarihçiliğin ne durumda olduğunu kısaca açıklamak gerekir. Türk askerî tarih yazımının resmî ve sistematik bir mahiyet kazanması 1916 yılında Genelkurmay Harp Tarihi Şubesi'nin açılmasıyla gerçekleşmişti. Ancak Birinci Dünya Savaşı sebebiyle, başta Çanakkale Muharebeleri'nin resmî tarihi olmak üzere, planlanan resmî tarih yazım faaliyetleri tamamlanamamıştı.³⁷ Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki askerî harekâtı hakkında ilk bütüncül askerî tarih çalışması da bir Fransız yazarın, Maurice Larcher'in kaleminden

³⁰ *Milliyet*, 12 Eylül 1956.

³¹ Belen, *Ordu ve Politika*, s. 38.

³² *Milliyet*, 11 Nisan 1960.

³³ TBMM Arşivi, "Temsilciler Meclisi Tercümeihal Varakası, Komite Temsilcisi Fahri Belen". https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TEMS%C4%B0LC%C4%B0LER%20%20MECL%C4%B0S%C4%B0/HT_1598_2_2.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

³⁴ *Milliyet*, 8 Temmuz 1961.

³⁵ *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1961.

³⁶ *Milliyet*, 31 Ekim 1961; *Milliyet*, 1 Kasım 1961.

³⁷ *Kuruluşunun 100'üncü Yılı Dönümünde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı (1916-2016)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2018, s.2.

çıktı.³⁸ Cumhuriyetin ilanından sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın teşvikiyle, on yıllık savaşın gazisi birçok subay tarafından katıldıkları muharebelerin yarı hatırat türü tarihleri yazılmaya başlandı. Yazılan bu eserler Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanınca doğrudan resmî askerî tarih statüsü kazandı ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından çıkarılan *Askerî Mecmuası*'nın tarih ekleri şeklinde satılmaya başlandı. Pembe karton kapaklı basılan bu yayınlar zaman içinde askerî tarihçiler arasında “Pembe Seri” ismiyle anılacaktı.³⁹

Pembe Seri'de son dönem Türk muharebelerinin ayrı ayrı ve farklı yazarlar tarafından yayımlanma biçimi 1921-1930 yılları arasında Almanya'da Reichsarchiv (Alman İmparatorluk Arşivleri) tarafından yürütülen resmî askerî tarih yazım çalışmalarının ürünü olan *Schlachten des Weltkrieges* serisini anımsatır.⁴⁰ Aradaki başlıca fark, Alman resmi tarih yazımında müstakil muharebeler ve birliklerin harekâtı hakkında yayımlanan eserlerin ciltler halinde belli bir kronolojik sıraya göre organize edilmiş olmasıdır. Pembe Seri'nin yazım ve yayımlanma sürecinde bir cilt düzeni veya kronolojik sıra gözetilmemiştir.

Pembe Seri içinde, Avrupa savaşları hakkında yayımlanmış eserlerin çevirileri ve eski Türk savaşları hakkında çalışmalar da yer alsa da serinin en önemli kitapları Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Harbi hakkında yazılanlar oldu. Bunlar on yıl boyunca kesintisiz devam eden bir savaşın bütüncül resmî tarihinin olmadığı bir ortamda önemli bir boşluk doldurdular ve hala da akademik askerî tarih çalışmaları için başlıca kaynak eserleri teşkil ederler.

Ancak Pembe Seri'nin yazılması, Fevzi Paşa'nın şahsî çabalarının bir ürünüydü ve 1943 yılında emekliye ayrılmasının ardından bu seri kaderine terk edildi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Türkiye'nin Batı Bloğu'na yaklaşması ve nükleer savaş tehdidinin ortaya çıkmasıyla askerî tarih yazımı önemini yitirdi.⁴¹ 1948 yılında *Askerî Mecmuası*'nın adı *Ordu Dergisi* olarak değişince de tarih eklerinin yayımlanması da sona erdi. Türk resmî askerî tarih yazımı, Pembe Seri'nin sona ermesiyle bir duraklama dönemine girdi. Bir süre sonra resmî tarih yazımının ihmal edilmesine yönelik eleştiriler eski muharipler tarafından meclis kürsüsünde de dile getirilmeye başlandı. 15

³⁸ Maurice Larcher, *La guerre turque dans la guerre mondiale*, Berger-Levrault, Paris, 1926.; Larcher'in eseri, Yarbay Mehmed Nihad Bey (Bursalı Mehmed Nihad) tarafından Fransızca'dan tercüme edilmiş ve 1927-1928 yıllarında “Büyük Harbde Türk Harbi” adıyla üç cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eser Fahri Belen'in “Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi” eseri yayımlanana kadar savaşta Osmanlı cephelerinin bütününe kapsayan tek askerî tarih çalışması olma özelliğini korumuştur. M. Larcher, *Büyük Harbde Türk Harbi*, Askerî Matbaa, (Nakil ve Taşhiye Eden: Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad), İstanbul, 1927.

³⁹ Ahmet Özcan, “Askerî Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Journal of War Studies*, vol. 1, no. 1 (2020), s. 17.

⁴⁰ Bu serinin ilk cildi için bkz. Werner Beumelberg, *Schlachten des Weltkrieges Band 1 Douaumont*, Gerhard Stalling, Berlin, 1925.

⁴¹ Özcan, *a.g.m.*, s. 17.

Şubat 1950 günü mecliste Millî Savunma Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri yapılırken söz alan Balıkesir Milletvekili İzzettin Çalışlar sitemkâr bir üslupla şunları söylemişti:

*Harb tarihlerimizi henüz resmî olarak neşredilmemiştir. Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi, İstiklâl Harbi tarihlerimize ait yazılar arşiv halinde dolaplarda, raflarda durmaktadır. Bu neden böyle oluyor? Bir harb tarihini o devri yaşamış olanlar elbette daha iyi yazarlar. Bırakılırsa ve gelecek nesillerin eline geçecek olursa, bunların ya iyi yazılmaması ve hiç yazılmaması gibi bir neticeye varması olabiliriz (...) Bizim Harb Tarihi Encümeni bunları incelemekte ve neşretmekte muvaffak olamıyor. Sebebi herhalde burada çalışanların daimî mesai sarf etmedikleri, iki de bir değiştikleridir. Fazla uğraşmaya ihtiyaç gösteren bu işte bir menfaat da temin edilmiyor.*⁴²

Aynı oturumda söz olan Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da, “İstiklâl Harbi biteli 30 sene olduğu halde bu memleketin tarihini yazan olmadı” diyerek İzzetin Çalışlar’a hak vermiştir.⁴³

Bu konuşmalardan bir yıl sonra, 1951 yılında Harb Tarihi ve Coğrafya Encümeni'nin adı Harp Tarihi Dairesi oldu.⁴⁴ Bu isim değişikliğinin ardından resmî tarih yazımı hususunda ilk adımlar atılarak İstiklâl Harbi hakkındaki belgeler tasnif edilmeye başlandı. Tasnif edilen belgeler arasından seçilenler de 1952 yılında yeni kurulan Harb Tarihi Vesikaları dergisinde yayımlanmaya başlandı.⁴⁵ Sonraki sayılarda da İstiklâl Harbi'yle alakalı belgelerin yayımlanmasından, o dönem İstiklâl Harbi tarihinin yazılması için belge tasnifine başlandığı anlaşılmaktadır. 1956'da Harp Tarihi Dairesi arşivleriyle birlikte Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın arkasında, sonradan Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı adıyla, şimdi ise Askerî Tarih ve Arşiv Daire Başkanlığı olarak faaliyet gösterdiği yerine taşındı.⁴⁶ Sözleşmeli uzman sıfatıyla 1955 yılından itibaren kurumda çalışmaya başlayan emekli subaylardan oluşan bir ekip nihayet 1950'lerin sonuna doğru, sonradan yazılan Birinci Dünya Savaşı ciltleriyle birlikte topluca “Beyaz Seri” olarak anılacak *Türk İstiklâl Harbi* serisini yazmaya başladı.⁴⁷ Ancak o dönem Harp Tarihi Dairesi başkanlığı yapan Kurmay Albay Kemalettin Eken'in

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 15.02.1950, 47. Birleşim 1. Oturum, s. 600.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.02.1950, 47. Birleşim 1. Oturum, s. 612-613.

⁴⁴ Levent Ünal, “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askerî Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 40 (2018), s. 72.

⁴⁵ Harb Tarihi Vesikaları Dergisi'nin Eylül 1952'de yayımlanan ilk sayısı Mütareke Dönemi'ne ait belgeleri ihtiva eder. Sonraki 29 yıl boyunca dergide sadece İstiklâl Harbi'yle alakalı belgeler yayımlanmıştır. Bu dönem yayımlanan içerik için bkz. Hamit Pehlivanlı, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi Dizini (Sayı: 1-101)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 1-170.

⁴⁶ “Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Tarihçesi”, <https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih> (Erişim Tarihi: 02.01.2023)

⁴⁷ Harp Tarihi Şubesi'ne alınan sözleşmeli uzman personelin görevlendirilmesi hakkında bkz. *CBCA*, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 138, Gömlek: 117, Sıra: 3.; Fahri Belen dairenin İstiklâl Harbi yazımına 1957'de halihazırda başlamış olduğunu yazar. Fahri Belen, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. V.; Serinin ilk cildi 1962'de yayımlandı. bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklâl Harbi I. Cilt Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962.

sonradan Fahri Belen'e belirttiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın bütüncül bir resmî tarihinin henüz yazılmamış olması İstiklâl Harbi resmî tarihinin yazım işini büyük oranda zorlaştırdı.⁴⁸

Bu tartışmaların öncesinde, tartışmalar gündeme geldiğinde ve sonrasında başlayan çalışmaların ilk aşamasında Fahri Belen'in resmî askerî tarih yazımında herhangi bir dahli yoktur. Fahri Belen'in askerî tarih alanında verdiği ilk eseri, Harp Akademileri'nde harp tarihi öğretmenliği yaptığı sırada, 1935'te kaleme aldığı *Çanakkale Savaşı* isimli eseri oldu.⁴⁹ Bu eser akademinin 1934-1935 eğitim-öğretim yılında okutulan harp tarihi ders notlarıydı ve eserinin önsözünde de belirttiği üzere “selâhiyettar zevatın ve resmî makamların eserleriyle diğer boşluklar dolduruluncaya kadar bir fayda temin eder ümidiyle” basılmıştı. Fahri Belen'in bu eseri Çanakkale Cephesi'nin bütüncül bir askerî tarihi olarak değil, kara harekâtının önemli muharebelerini taktik seviyede inceleyen ve her biri hakkında kendi şahsî değerlendirmelerini sunduğu bir harp tarihi ders kitabıydı. Ancak Belen'in o dönemki asıl niyeti Birinci Dünya Savaşı'ndaki farklı Osmanlı cephelerini inceleyen, her biri bir cepheyi (Çanakkale, Kafkas, Irak, Suriye) ele alacak ve Harp Akademisi'ndeki harp tarihi derslerinde kullanılacak dört ayrı kitap yayımlamaktı.⁵⁰

Belen, Çanakkale Cephesi hakkındaki ders notlarını yayımladığı sene Mareşal Fevzi Çakmak, Harp Akademileri'nde Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi hakkında yedi ayrı konferans verdi. Bu konferansların bir kitap haline getirilmesi kararı verildiğinde Fahri Belen de kitabın hazırlık sürecine dahil olmuş ve bu kitap 1936 yılında *Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketleri: Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da ve İran'da* adıyla Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanmıştı.⁵¹ Aynı yıl Harp Akademileri 3. sınıfta ders kitabı olarak okutulmak üzere *III. Sınıf Türk Harp Tarihi Meseleleri* isimli kitabını yayımladı. Bu eser, adından da anlaşılacağı üzere bir askerî tarih eserinden çok askerî derslere yardımcı bir ders kitabıydı. Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Harbi askerî harekâtı üzerinden kurmay adaylarının operatif sanata dair becerilerine geliştirecek meseleler ve bunların hâl tarzlarını içeriyordu.⁵² Fahri Belen'in Harp Akademileri'nde görev yaparken Osmanlı cephelerini ayrı ciltler halinde yayımlama projesi, 1938 yılında Konya'daki 5'inci Tugay'a tayin

⁴⁸ Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. VI.

⁴⁹ Fahri Belen, *Çanakkale Savaşı*, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1935.

⁵⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, s. V.; Benzer bir çalışma daha önceden yine Harp Akademisi'nde öğretmenlik yapan ve Fahri Belen'in de Harp Okulu'ndan devre arkadaşı Feridun Dirimtekin tarafından yapılmıştı. Dirimtekin, 1926-1927 eğitim-öğretim yılı harp tarihi ders notlarının aynı yıl *Büyük Harp-Türk Cephesi* adıyla, Kafkas, Çanakkale ve Filistin Cephesi şeklinde üç ayrı kitaba ayırarak Harp Akademileri'nde yayımlattı. Dukakinzade Feridun, *Büyük Harp-Türk Cephesi, I. Kısım*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1927; *Büyük Harp-Türk Cephesi: Çanakkale Cephesi, II. Kısım*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1927; *Büyük Harp-Türk Cephesi: Filistin Cephesi, III. Kısım*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1927.

⁵¹ Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketleri: Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da ve İran'da*, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1936.

⁵² Fahri Belen, *III. Sınıf Harp Tarihi Meseleleri*, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1936.

edilmesi, bu göreviyle tümen komutanlığına vekalet etmesi ve ardından başlayan İkinci Dünya Savaşı seferberliği sırasında sekteye uğradı. Sonrasında siyasî hayata atılmasıyla ise 1960'ların başına kadar ertelendi.⁵³

Fahri Belen, kendisi için büyük hayal kırıklığıyla sonlanan siyasî yaşamının ardından köşesine çekilince tekrar eski projesine geri döndü. Artık harp tarihi derslerinde faydalanılacak bir ders kitabı değil, bütüncül bir askerî tarih eseri vermek niyetindeydi. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından Temsilciler Meclisi üyesi olarak seçilip ikamet ettiği İstanbul'dan Ankara'ya geldiğinde, Harp Tarihi Dairesi'yle temasa geçmiş ve Birinci Dünya Savaşı resmî tarihinin yazım işine İstiklâl Harbi'nin tamamlanmasından sonra başlanacağı bilgisini almıştı. Dönemin Harp Tarihi Dairesi Başkanı Kemalettin Eken'e planlarını anlattı ve onun desteğini aldı.⁵⁴ Böylece arşiv belgelerinden de istifade ederek yazacağı 5 ciltlik Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi isimli eserini yazmaya koyuldu. Çalışmaları devam ederken, 30 Ağustos Zaferi'nin yaklaşan 40. yıl dönümü vesilesiyle Büyük Taarruz hakkında yazdığı kitabını 1962 yılında *Büyük Türk Zaferi – Afyon'dan İzmir'e: İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tabliller* adıyla yayımladı.⁵⁵ Kitabın içeriği dikkate alınınca, Fahri Belen'in Harp Tarihi Dairesi arşivlerindeki belgelerden ve arşivde yer alan tercüme edilmiş Yunan kaynaklarından istifade etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Eser yer yer Belen'in kurmay başkanı olarak görev yaptığı 23'üncü Piyade Tümeni'nin harekâtına odaklanmakla birlikte, Büyük Taarruz'un hazırlık safhasından İzmir'in kurtarılmasına kadar geçen süreçteki askerî harekâtı genel bir bakış açısıyla incelemektedir. Fahri Belen, kendi şahit olduğu olaylara dair hatıralarını ve harekâtın icrasına dair görüşlerini de içerikte sıklıkla dile getirmiştir.

Atatürk'ün ölümünün 25. yıl dönümünde, *Atatürk'ün Askerî Kişiliği* isimli, genel okuyucuya Atatürk'ün askerlik hayatının bir özetini sunma amaçlı küçük hacimli bir kitap yayımlayan Fahri Belen⁵⁶, 1964 yılında Türk askerî tarih yazımında büyük öneme sahip ve kendisinin de yazdığı en önemli eser olan *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi* isimli eserinin *1914 Yılı Hareketleri* başlıklı ilk cildini yayımladı. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan bu eserin bir resmî askerî tarih çalışması olarak planlanmadığını bizzat Fahri Belen'in kendisinden öğrenmekteyiz. Ancak eserin bizzat Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanması bu esere biz resmî tarih mahiyeti kazandırmıştır. Belen'in düşüncesine göre, her yılı ayrı ayrı ele alan 5 cilt halinde yayımlamak istediği

⁵³ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, s. V.

⁵⁴ Belen, *a.g.e.*, s. V.

⁵⁵ Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi – Afyon'dan İzmir'e: İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tabliller*, Doğu Matbaası, İstanbul, 1962.

⁵⁶ Fahri Belen, *Atatürk'ün Askerî Kişiliği*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963.

bu çalışma, yazılmasına ancak 1970’lerde başlanması beklenen Birinci Dünya Savaşı resmî tarih ciltlerini yazacak kişilere yardımcı olacak bir özet tarih ve şablon niteliği taşıyacaktı.⁵⁷

Ancak Belen, son dönem Osmanlı subaylarının çoğu gibi “okur-yazar” bir subaydı ve o zamana kadar yazdığı farklı konulardaki kitaplarına bakınca kalem erbabından sayılacak nitelikleri haizdi. Yaşlı bir muharip ve eski bir siyasetçi olmasından ötürü yazdığı eserlere şahsî görüşlerini dahil etmesi de yadırganmıyordu. Onun anlatım biçimi sonradan Harp Tarihi Dairesi’nde, Genelkurmay Başkanlığı namına resmî tarih ciltlerini kaleme alan görece daha genç yaştaki uzmanlar tarafından ancak şekilsel olarak benimsenebilirdi.

Fahri Belen’in, eserini hazırlarken Larcher’in eseri hala o döneme kadar Türkçe yayımlanmış tek bütüncül Birinci Dünya Savaşı tarihi olma özelliğini koruyordu. Belen, kendi eserinin önsözünde Larcher’in eserinin eksikliklerini ve yetersizliğini dile getirmişse de ondan ciddi oranda etkilenmiştir. 1964’te yayımlanan ilk cildi eline alan eski askerlerin hepsinin daha eserin kapağına baktıklarında Larcher’in etkisini görmüş olmaları muhtemeldir. Zira Belen’in yazmaya başladığı seriye koyduğu isim dahi Larcher’in eserinin isminin aynısıdır ki sonradan bu isim Harp Tarihi Dairesi tarafından yayımlanacak resmî tarih ciltlerinin de ismi olacaktır.⁵⁸

1914 Yılı Hareketleri cildi, 20. Yüzyıl başında Osmanlı Devleti’nin sosyal, siyasî, iktisadî ve askerî durumu hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Osmanlı’nın savaşa giriş sürecini kısaca açıklar ve ardından Kafkas Cephesi’nde yaşanan ilk muharebelerle askerî harekâtı anlatmaya başlar. Sonraki ciltlerde de bir önceki ciltte kalınan yerden askerî harekât her bir cephe ayrı başlıklar altında ele alınarak anlatılır. Eser, bir operasyonel askerî tarih çalışması olarak tasarlandığından, savaşın seyrine etki eden sosyal ve siyasî olaylara nadiren temas ederek sadece askerî harekâta odaklanmıştır.

Fahri Belen’in eserinin Larcher’in kitabından şekilsel bazı farkları vardır. Larcher, kitabının başında Osmanlı askerî harekâtını cepheler halinde kısaca özetleyip sonrasında her cepheyi fasıllar halinde ayrı ayrı incelemişken, Fahri Belen kronolojiye bağlı kalarak her bir savaş yılını ayrı ciltlere ayırarak her ciltte o yıl hareketlilik yaşanan cepheleri inceler. Ancak konuyu ele alış biçimi ve harekâtı anlatım tarzı önceden Pembe Seri içinde yayımlanan resmî yayınlardan ziyade Larcher’i andırır.

⁵⁷ Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, s. VI.

⁵⁸ Larcher’in eserinin başlığında kullandığı “Büyük Harp” tabiri İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türk ve dünya tarih yazımında yerini “Birinci Cihan Harbi” tabirine terk etmiş ve Belen de bu tabiri kullanmıştı. 1960’ların sonuna doğru “Birinci Dünya Harbi” ifadesi genel kullanıma girmiş ve Harp Tarihi Dairesi de bu tabiri benimsemişti.

Fahri Belen cepheleri anlatmaya, doğal olarak ve mutad olduğu üzere, mevcut askerî durumu açıklayarak başlar. Sonrasında harekât bölgesinin kısa bir coğrafi etüdünü sunar ki Batılı askerî tarih yazarlarının eserlerinde 19. Yüzyıldan beri benimsedikleri bu anlatım biçimi Pembe Seri ciltlerinde pek görülen bir durum değildir ve Belen'in bu hususta Larcher'in anlatımından esinlenmiş olması muhtemeldir. Öyle ki ilk cildi 1962'de yayımlanan ve Fahri Belen'in dahil olmadan yazılmaya başlanan *Türk İstiklâl Harbi* serisinin ciltlerinde de harekât bölgesinin coğrafi etüdüne yer verilmezken, 1970'te ilk cildi yayımlanacak olan *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi* serisinde⁵⁹ Fahri Belen'in benimsediği bu usul uygulanmıştır. Sonrasında da askerî kurumlar tarafından yayımlanan bütün askerî tarih kitaplarında harekâtın anlatımı öncesi askerî ve siyasî durumla birlikte bölgenin coğrafi durumunun açıklanması âdet haline gelmiştir.

Fahri Belen'in harekâtı yazım usulü stratejik durumun kısa bir değerlendirilmesinin ardından operatif seviyeye iner ve ardından taktik seviyede yoğun bir anlatım halini alır. Bu sebepten ötürü, metin bazı yerlerde sıradan okuyucu tarafından anlaşılabilir bir hal alıp, neredeyse konuya ilgili subayların bile güçlüğüle takip edeceği bir hale gelir. Bazı yerlerde ismi geçen birliklerden devam eden anlatımda bir daha bahsedilmez ve okur için bu birliklerin akıbeti çoğu zaman meçhul kalır. Fahri Belen'in benimsediği bu yazım usulünün özelliklerinin hepsi sonradan Harp Tarihi Dairesi tarafından yayımlanacak resmî tarih ciltlerine de sirayet etmiştir. Belen, alay kademesinin daha altındaki birlikleri anlatıma çoğunlukla dahil etmediği halde bazı yerlerde okuyucunun kafası karışırken, resmî tarih ciltlerinin sık sık tabur ve bölük seviyesinde birlikleri anlatıma dahil etmesinin ortaya çıkardığı karmaşa Beyaz Seri'nin en çok eleştirilen özelliklerinden biri haline gelmiştir. Fahri Belen'in sonradan Beyaz Seri'nin İstiklâl Harbi ciltleri için söylediği şu sözlerinde büyük bir haklılık payı vardır ve bu tespitleri Birinci Dünya Savaşı ciltleri için de geçerlidir: “Ne var ki bu mükemmel eser bir harp tarihi olduğu gibi, bu on ciltlik eseri pek az kişi okuyabilir. Onun en önemli değeri askerî tarih bakımından kaynak olmasıdır.”⁶⁰

Fahri Belen'in eserini kaleme alırken ağırlıklı biçimde resmî belgeleri esas alan ve belgeleri takip eden bir anlatıma başvurmuştur. Ancak savaşa bizzat katılmış bir kurmay subay olması ve uzun meslek yaşamında olayların aktörleriyle bir arada bulunmuş olmasından ötürü olaylara vukufiyeti daha derindir. Bu sebeple yer yer harekâtın icrasına dair şahsî görüşlerine ve değerlendirmelerine yer verir. Belli durumlarda yapılan hatalara dikkat çekmek için isim vermeden bazı birlik komutanlarını da tenkit eder. Belen'in belgeleri takip eden anlatımı Harp Tarihi

⁵⁹ Birinci Dünya Harbi serisinin ilk cildinde Osmanlı cephelerinin genel bir coğrafi etüdü yapılmış ve bu usul sonraki ciltlerde her bir cephe özelinde devam ettirilmiştir. Cemal Akbay, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi I'inci Cilt Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, s. 127.

⁶⁰ Belen, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, s. V.

Dairesi'nin yazarları tarafından aynen benimsenmiştir. Ancak resmî tarih ciltlerinde şahsî değerlendirmelere yahut tenkitlere yer verilmemesi yüzünden bu eserler çoğunlukla birbiri arkasına dizilmiş belge transkripsiyonları halini almıştır.

Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi'nin yazımı 1967 yılında *1918 Yılı Hareketleri* başlıklı 5. cildin yayımlanmasıyla sona erdi.⁶¹ Böylece Larcher'in eserinden bu yana ilk defa Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı bütün cepheleri ele alan ve arşiv belgelerinden de faydalanan kapsamlı bir askerî tarih çalışması ortaya çıktı.

1971 yılında Fahri Belen'in *1912-1913 Balkan Savaşı* isimli kitabını Harp Akademileri tarafından yayımlandı. Bu kitap, savaşta kendi edindiği deneyimlerini de barındıran, Balkan Savaşı muharebelerinin kısa bir özeti niteliğindedir.⁶² Özellikle subayların siyasete bulaşmasının orduya verdiği zarara da vurgu yaptığı bu eserin, yayımlandığı dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde 12 Mart Muhtırası'nın öncesinde ve sonrasında görülen yıkıcı siyasî hareketlilik düşünülünce, subaylara bir uyarı niteliği taşıması maksadıyla kaleme alınmış olması muhtemeldir. Fahri Belen'in hemen aynı yıl 12 Mart Muhtırası sonrasında yayımladığı, orduya siyaset bulaşmasının mahsurları hakkında görüşlerini içeren *Ordu ve Politika* eseri göz önüne alındığında bu ihtimal kuvvetli bir hal almaktadır.⁶³

Fahri Belen 1975'teki ölümünden iki yıl önce, 1973 yılında askerî tarih alanında iki önemli eser daha yayımlamıştır. Bunlardan ilki *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı* isimli kitabıdır ve Başbakanlık'ın Cumhuriyet'in 50. yılı faaliyetleri kapsamında yayımlanmıştır.⁶⁴ Fahri Belen, uzun zamandır İstiklâl Harbi hakkında bir eser verme düşüncesinde olmasına rağmen, Harp Tarihi Dairesi'nin bu konuda çalışmalara başlamış olmasından ötürü bu projesini askıya almıştı. Ancak 1970'ten itibaren yayımlanmaya başlayan resmî askerî tarih ciltlerinin içeriğini görünce bunların çok az sayıda kişi tarafından okunabileceği kanaatine varmış ve Türk İstiklâl Harbi'nin hem belgelere dayanan hem de herkes tarafından okunabilir tek ciltlik bir tarihine hala ihtiyaç duyulduğunu düşünerek bu eserini kaleme almıştır.⁶⁵ Kitapta savaşın siyasî ve sosyal yönlerine yeterince değinilse de Fahri Belen'in bir askerî tarihçi olmasından ötürü muharebeler kitabın hacmi izin verdiği ölçüde tafsilatlı biçimde ele alınmıştır.

⁶¹ Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1918 Yılı Hareketleri V'inci Cilt*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967.

⁶² Fahri Belen, *1912-1913 Balkan Savaşları*, Harp Akademileri Basımevi, 1971.

⁶³ Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.

⁶⁴ Dönemin başbakanı Naim Talu'nun kitaba yazdığı önsöz için bkz. Belen, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, s. III.

⁶⁵ Belen, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, s. V.

Kitabını yazdığı dönemde On Yıllık Harp dönemi gazisi olup hala hayatta bulunan az sayıda subaydan biri olduğu için muharebelerle ilgili değerlendirmelerinde gerek üstü kapalı gerekse isim vererek birlik komutanlarını tenkit etmekten çekinmemiştir. Kitapta bu eleştirilerden en dikkat çekici olanları Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa hakkında yazdıklarıdır. Belen, başta İnönü Muharebeleri ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri olmak üzere, askerî harekât hakkında yazdığı bölümlerde İsmet Paşa'nın aldığı birçok kararı eleştirmiştir. Bu yönüyle ele alındığında, siyasî muhaliflerin İsmet Paşa'nın doğrudan şahsını hedef alarak yaptıkları eleştiriler hariç tutulursa, İsmet Paşa'nın askerî yönünü eleştiren ilk ciddi askerî tarihçi Fahri Belen olmuştur.⁶⁶ Onun bu eseri, yayımlanmasının üzerinden yarım asır geçmiş olmasına rağmen İstiklâl Harbi'nin bütününe her yönüyle ele alan ve özellikle de askerî yönünü eleştirel biçimde yorumlayarak objektif biçimde ortaya koymaya çalışan en önemli eser olma özelliğini korumaktadır.⁶⁷

Fahri Belen aynı yıl *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti* isimli son kitabını yayımlamıştır.⁶⁸ Bu kitabında, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'ne kadar yaşanan siyasî ve askerî olayları ele alır. Kitabı yazma amacını açıklarken, Osmanlı'nın yıkılışını anlatan siyasî tarih kitaplarında savaşların yetersiz ve eksik biçimde anlatıldığını söyler. Onun amacı Osmanlı yıkılış dönemi savaşlarının ve bu savaşlardaki askerî harekâtın ön planda olduğu bir siyasî tarih kitabı yazmaktır.⁶⁹ Bu sebepten ötürü, çoğunlukla dönemin askerî olaylarını ele alan kitabın içeriğinin büyük kısmını Birinci Dünya Savaşı oluşturur ve bu kısım da Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi eserinin bir özeti mahiyetindedir.

SONUÇ

Fahri Belen'in askerlik yaşamı kendi kuşağındaki diğer subaylardan büyük bir farklılık göstermemiştir. On Yıllık Harp döneminde farklı cephelerde görev yapmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına tanıklık etmiş ve Türk İstiklâl Harbi'nde görev almıştır. Cumhuriyet döneminde ise alay, tümen ve kolordu komutanlıklarında bulunarak İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar hareketlilikten uzak bir askerlik hayatı yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni siyasî konjonktürle birlikte tek parti döneminin sonunun gözükmesi hem halk arasında hem de ordu içinde ciddi bir hareketliliğin başlamasına sebep olmuş ve 1946 seçimlerinden sonra bu durum gözle görülür bir hal almıştır. Fahri Belen'in bu dönemde politize olduğu

⁶⁶ Eserde iki ayrı İnönü Muharebesi de oldukça eleştirel bir dille anlatılırken, Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde yenilginin tek sorumlusunun İsmet Paşa olduğu açıkça söylenmektedir. Özellikle bu görüş o vakte kadar, bazı hatıraların satır araları hariç, İstiklâl Harbi hakkında yazılan hiçbir askerî tarih çalışmasında açıktan dile getirilmemiştir. Belen, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 333, 336.

⁶⁷ Aynı dönemde yazılan Celâl Erikan ve Sabahattin Selek gibi emekli askerler de İstiklâl Harbi'ni tek bir ciltte bütüncül olarak anlatma gayesiyle önemli eserler vermişler de yazdıkları eserlerin genel olarak Fahri Belen'in eleştirel bakış açısına sahip olduğu ve askerî harekât hakkında Belen'in eserindeki kadar detaylı bilgiler içerdiği söylenemez.

⁶⁸ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

⁶⁹ Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınları, s. 15.

görülmektedir. Aynı yıllarda ordu içinde İnönü karşıtı grupların güvenilir kabul ettiği bir isim haline gelmiş ancak ordunun siyasete müdahalesi konusunda çekingen bir tavır takınmıştır.

1948 yılında beklediği terfiye, İnönü'nün müdahalesiyle engel olunduğu kanaatine kapılınca, askerlik hayatını sona erdirip siyasete atılmaya karar verdiği söylenebilir. İnönü karşıtı gruplara 1950 seçimlerinde usulsüzlük olması halinde darbenin meşruiyet kazanacağını söylemesine rağmen kendisine haksızlık yaptığını düşündüğü İnönü iktidarına karşı demokratik bir mücadele yolunu seçerek 1950'de emekliye ayrılmış ve akabinde Demokrat Parti listelerinden milletvekili seçilmiştir. Partisi içinde birçok karara karşı muhalif bir tutumla sürdürdüğü milletvekilliği 1957'de DP iktidarına karşı düşmanlığa varan bir ruh hali içinde sona ermiştir. Öyle ki 1950'de DP'ye katılmasına sebep olan İnönü muhalifliğini bir kenara bırakıp İnönü liderliğindeki CHP saflarında DP'ye karşı mücadele etmeyi planlamıştır. Ancak kısa süre sonra yaşanan 27 Mayıs Darbesi'yle ülkedeki siyasî şartlar tamamen değişmiştir. Vaktiyle CHP iktidarına karşı darbenin meşruiyetini savunan Belen, DP iktidarına darbenin de meşru olduğu yönündeki fikirlerini ömrünün sonuna kadar farklı eserlerinde dile getirmiştir. Darbenin ardından bir yıla yakın bir süre daha siyasette şansını denemişse de 1961 yılı sonunda siyasetten ayrılarak köşesinde çekilmiştir.

Fahri Belen, Türk askerî tarihçiliğine damga vuran eserlerini köşesine çekildikten sonra kaleme almıştır. Harp Tarihi Dairesi'nin resmî tarih yazım faaliyetlerine doğrudan dahil olmasa da ileride Beyaz Seri olarak adlandırılacak ciltlere bir örnek şablon teşkil etmesini umduğu büyük eseri, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi'ni 1964 yılında yayımlamaya başlamış ve 1967'de 5. ve son cildini yayımlayarak tamamlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı harekâtının tamamı hakkında bir Türk yazar tarafından kaleme alınmış ilk çalışma olan bu eserin dört başı mamur bir çalışma olduğu söylenemese de 2000'li yılların başına kadar devam eden Türk resmî askerî tarih ciltlerinin şekli, kurgusu ve anlatımı üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır. Öyle ki onun Larcher'den esinlenerek benimsediği yazım usulü İstiklâl Harbi ciltleri de dahil olmak üzere sonradan Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde yayımlanacak diğer tüm harp tarihi eserlerini doğrudan etkilemiştir. 2000'lerden sonra akademik çevrelerde hareketlenen askerî tarih çalışmalarının görece zayıf ayağını teşkil eden operasyonel askerî tarih (harp tarihi) çalışmaları da Genelkurmay'ın yayımladığı ciltler esas alarak yazıldığı için Fahri Belen'in eserinin akademik askerî tarihçiliği de ciddi biçimde etkilediği söylenebilir.

Belen, 1950'lerden beri Türk İstiklâl Harbi üzerinde benzer bir çalışma yapmayı düşünse de Harp Tarihi Dairesi'nin İstiklâl Harbi serisini yazmaya başlamış olmasından ötürü bu projesini iptal etmiş ve 1973 yılında İstiklâl Harbi'nin tek ciltte toplanmış tarihini, Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı eserini vermiştir. Bu eser günümüzde hala İstiklâl Harbi'ni askerî yönleri ağır basacak biçimde bütüncül olarak ele alan en iyi tek ciltlik çalışma niteliğini taşımaktadır. Bununla beraber, yine 1973'te yayımladığı 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti isimli eseri de Osmanlı'nın yıkılış devrini bütün halinde, 1897 Yunan Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'ne kadar askerî yönüyle ele alan halihazırda mevcut tek eserdir.

Fahri Belen'in yaşamının zirve noktasının ömrünün son 14 yıllık dönemi olduğu söylenebilir. Askerî ve siyasî yaşamındaki iş yoğunluğu ve hayal kırıklıkları yüzünden ulaşamadığı entelektüel üretkenlik seviyesine bu dönemde ulaşmıştır. Ömrünün sonlarında verdiği eserlerle, asker ve siyasetçi kimliğinden daha baskın bir askerî tarihçi kimliği kazanmıştır. Şurası bir gerçektir ki bir asker olarak Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde ve bir siyasetçi olarak Türk siyasî hayatı üzerinde

bıraktığı izler bugün belli belirsiz hatırlanırken, ömrünün sonlarında Türk askerî tarihi ve askerî tarihçiliği üzerinde silinmeyecek bir iz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi
Harbiye Askerî Müzesi Kütüphanesi, Fotoğraf Albümleri
Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi, Öğrenci Künye Defterleri
Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Subay Şahsî ve Emeklilik Dosyaları

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, Mazbatalar Koleksiyonu
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet
Milliyet

Telif Eserler

- Akbay, Cemal, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Pinci Cilt Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.
- ATASE Daire Başkanlığı, Kuruluşunun 100'üncü Yıl Dönümünde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı (1916-2016), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2018.
- Belen, Fahri, 1912-1913 Balkan Savaşları, Harp Akademileri Basımevi, 1971.
- , 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973
- , 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.
- , Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- , Atatürk'ün Askeri Kişiliği, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963.
- , Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- , Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1918 Yılı Hareketleri V'inci Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967.
- , Büyük Türk Zaferi – Afyon'dan İzmir'e: İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tahliller, Doğuş Matbaası, İstanbul, 1962.
- , Çanakkale Savaşı, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1935.
- , Demokrasiden Diktatörlüğe, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.
- , III. Sınıf Harp Tarihi Meseleleri, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1936.
- , Ordu ve Politika, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.
- Beumelberg, Werner, Schlachten des Weltkrieges Band 1 Douaumont, Gerhard Stalling, Berlin, 1925.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, Türk İstiklâl Harbi I. Cilt Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962.
- Çakmak, Fevzi, Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketleri: Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da ve İran'da, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1936.

- Dukakinzade Feridun [Dirimtekin], Büyük Harp-Türk Cepheleri, Kısım I Kafkas Cephesi, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1927.
- , Büyük Harp-Türk Cepheleri: Çanakkale Cephesi, Kısım II Çanakkale Cephesi, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1927.
- , Büyük Harp-Türk Cepheleri: Filistin Cephesi, Kısım III Filistin Cephesi, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1927.
- Enver, Burak; Tekgöz, Hayri; Gül, Emre (Yayına Hazırlayanlar), Ordu Salnamesi 1330 (1914 Ordu Yılı), Print Center, İstanbul, 2022.
- İpekçi, Abdi; Coşar, Ömer Sami, İhtilalin İçyüzü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- İskora, Muharrem Mazlum, Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965 I. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.
- Keyvanoğlu, Sacide Jale, General Fahri Belen'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri (1892-1975), Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2020.
- Larcher, M., Büyük Harbde Türk Harbi, (Nakil ve Taşhiye Eden: Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad), Askerî Matbaa, İstanbul, 1927.
- Larcher, Maurice, La guerre turque dans la guerre mondiale, Berger-Levrault, Paris, 1926.
- Özcan, Ahmet, "Askerî Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme", Turkish Journal of War Studies, vol. 1, no. 1 (2020), s. 3-23.
- Pehlivanlı, Hamit, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi Dizini (Sayı: 1-101), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- Ünal, Levent, "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askerî Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 40 (2018), s. 64-80.

İnternet Kaynakları

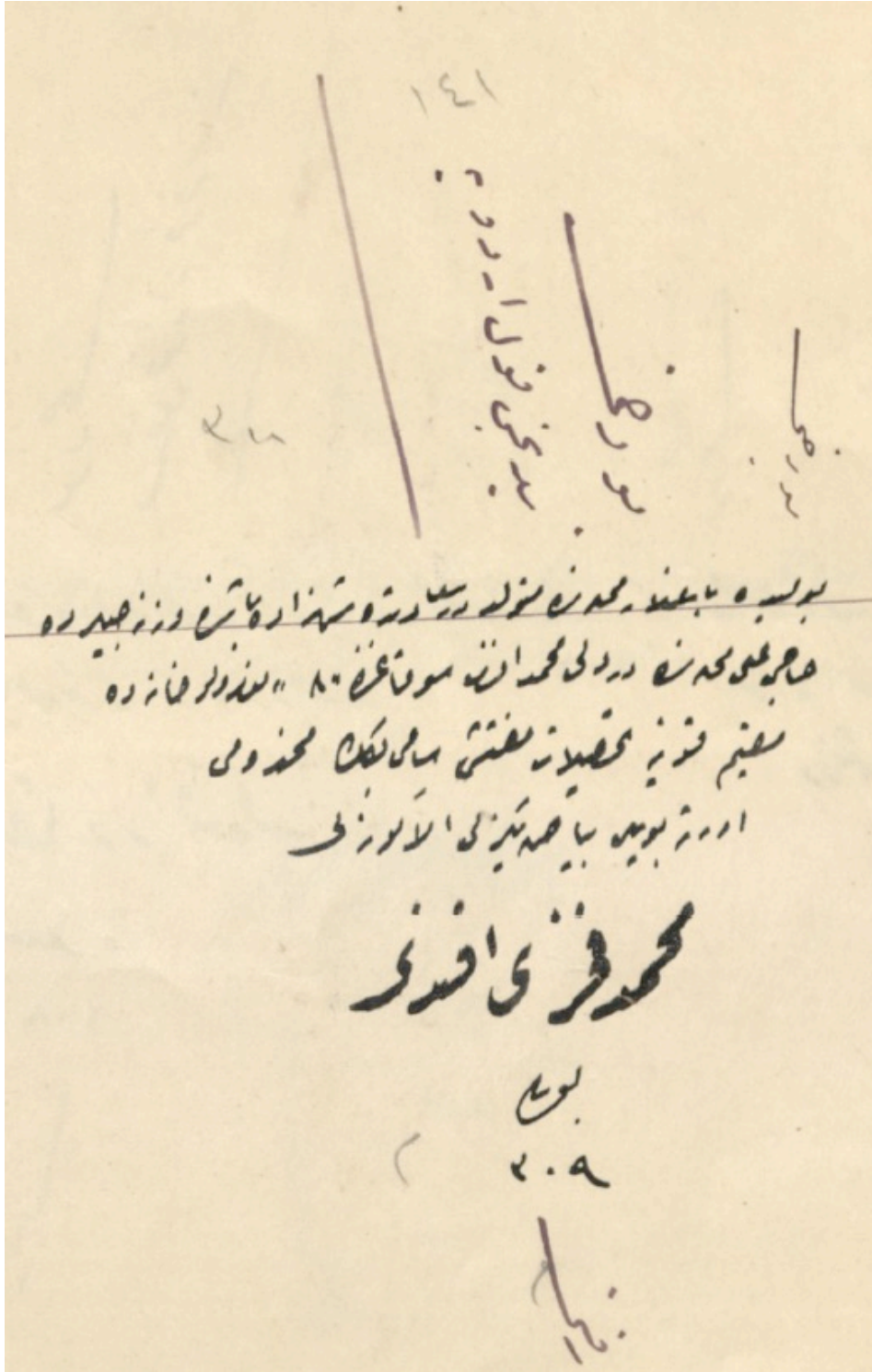
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Tarihçe, <https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih> (Erişim Tarihi: 02.01.2023)
- MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Şehit Bilgi Kapısı, Şehit Listesi, <https://www.msb.gov.tr/SehitBilgiKapisi/SehitListesi> (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- "Nâfâ Nezareti'nden Çevre Şehircilik Bakanlığı'na Görev Yapmış Bakanlarımız (1848-...)" <https://webdosya.csb.gov.tr/db/turkce/eskibakanlar/dergi/mobile/index.html> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).US National Archives (US NA), RG 334/251A/21, JAMMAT Monthly Progress Report, Staff College Prerequisites and Curriculum, January 1951.

EKLER

EK-1: Yayınlanmış Kitapları

- Belen, Fahri, *Çanakkale Savaşı*, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1935.
- Belen, Fahri, III. *Sınıf Harp Tarihi Meseleleri*, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul, 1936.
- Belen, Fahri, *Dünya Nereye Gidiyor*, Ekonomi Matbaası, İstanbul, 1952.
- Belen, Fahri, *Nereden Geliyoruz Nereye Gidiyoruz*, Ankara, 1956.
- Belen, Fahri, *Demokrasimiz Nereye Gidiyor?: Siyasi Hatıralara Dayanan Tetkik ve Tabliller*, Özyurt Basımevi, İstanbul, 1958.
- Belen, Fahri, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.
- Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi – Afyon’dan İzmir’e: İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tabliller*, Doğu Matbaası, İstanbul, 1962.
- Belen, Fahri, *Atatürk’ün Askerî Kişiliği*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963.
- Belen, Fahri, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, (5 Cilt), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964-1967.
- Belen, Fahri, *Tarih Işığında Devrimlerimiz*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1970.
- Belen, Fahri, *1912-1913 Balkan Savaşları*, Harp Akademileri Basımevi, 1971.
- Belen, Fahri, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.
- Belen, Fahri, *Askerî Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- Belen, Fahri, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

EK-2: Harp Okulu Künye Kaydı. Kaynak: Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi, 38 Numaralı Künye Defteri, s. 178.

“Bolu’da Debbağlar Mahallesi’nde mütevellid, Dersaadet’te Şehzadebaşı’nda Vezneciler’de Hacı Ali Mahallesi’nde Dertli Mehmed Efendi Sokağı’nda 8 numaralı hanede mukim Konya tahsilat müfettişi Sami Bey’in mahdumu, orta boylu, beyaz benizli, elâ gözlü Mehmed Fahri Efendi. Bolu. 309”

EK-3: Harp Okulu 2. sınıf öğrenciliğinde çekilmiş fotoğrafı. Kaynak: Harbiye Askerî Müzesi Kütüphanesi, 1328C Devresi Mezunları Fotoğraf Albümü.

“Fahri Efendi. Bolu. Erkân-ı harb. Korgeneral olmuş, orgeneral olamadığından Halk Partisi’ne gücenerek tekaüt olup Demokrat Parti’ye intisab etmiş, Bolu’dan mebus seçilerek 4-5 ay kadar nâfia vekilliği yapmıştır.”

EK-4: Yüzbaşı ve korgeneral rütbesinde çekilmiş fotoğrafları. Kaynak: MSB Arşivi, Subay Şahsi ve Emeklilik Dosyaları, Fahri Belen (1328c-41).

EK-7: TBMM 10. Dönem milletvekilliğine ait tercümeihal varakası. Kaynak: TBMM Arşivi

10. Dönem
1595

OTURDUĞU YER [*]	
ANKARA DA	DIŞARIDA
1- mukadderatı antkara ardu evi	Büyükdere Paşa cad. 28 İstanbul
Telefon :	Telefon : 32 001 dbr 113

[*] Adres değiştirilince vakit geçirmeden Umumi Kâtipliğe bildirilmesi rica olunur.

TERCÜMEİHAL (Kısaca)

İntihap dairesi	Bolu	Evlî olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğuna	evli bu evde bir kız çocuğu
Adı ve soyadı	Fahri Belen	Memur ise, seçildikten evvelki son memurluğu	II. Kolordu K.
Babasının ve annesinin adı	Samî Hüsnîye	İntihap derecesi ve son maasını aldığı tarih	1. derece
Düğünlü yer ve tarihi	Bolu - 308	Memur değilse seçildikten evvel son durumu	Mebus
Tahsili	Harp okulu Harp akademisi	Evveldi devrelerle Mebus seçiliş ise derece ve intihap daireleri	1- Bolu 2- Çanakkale
Bildiği dilce	Franca ve	Yedek Subay ise sınıfı, rütbesi ve sıralı numarası	
İhtisası	Askerlik	Kayıtlı bulundugu Askerlik şubeleri ve numaraları	ankara zabana
Eserleri	1- Çanakkale savaşları 2- 1. cihan harbi tarihi 3- Dünya harbi gazileri	Seçim taptım tarihi	4. mayıs - 1954
Him rütbesi	Harp akademisi hâşh tabii muallim	Kaç reyile mebus seçildiği	87, 439
İşleri ve gileli	1- emekli kaptan 2- sâhîk nâfîa vekili 3- Bolu Mebusu 4- 1. cihan harbi tarihini yazan ve dünya harbi muharabaları fikrî kâritiği	Meclis katılma tarihi	10. mayıs - 1954

328 senesi Harp okulundan mezun (tâğım) olarak meclis üyesi oldum. Balkan harbinde çanya kalası müdafasına iştirak ettim. gazalandım ve 2 sene harp kademeleri tahsil edildim.

1. Cihan harbinde :
Bölük komutanlığı ile Çanakkale, Şark cephesi, Filistin ve Irak ta muharabelere iştirak ettim. Bu muharabelerde 4 sene kadem gamım, harp ve intiyaz maddalyarıyla tahsil edildim. Harp savaşı harp akademisini tamamladım. tam cihetle ikmal ettim.

istiklal harbinde :
Şarkta 12. tümen erkânıharbini, gazale 23. tümen erkânıharbini yönettim. Rus komutanlarından muharabesinde çünan ordusunun rical hatını kesen, çünan bas komutanlarından ve ardu bakıncısını esir eden hareket 23. tümenin intiyazıyla idare edilen hareketler.

harpten sonra savaşıyla (generalliğe kadar) mühtelif rütbelerde: Kalarada hareket subesi müdürlüğü, erkânıharbini hareket subesi müdürlüğü, Şark tahdidî hudud kamaryonu rütbesi, Rus Türk. ars sular itilafnamesini tanıyan eden hareket rütbesi.

1595

T. B. M. M.

TERCÜMEİHAL VARAKASI

DEVRE X

Bolu Fahri Belen
Mebus

Çevre tahdidî kolikat konferansında türk heyeti askerî misyonerliği, alay ve intiyaz komutanlarına yaptım.

939 senesi generalliğe tefii ederek (tuğ general ve sargeneral) rütbesiyle mühtelif tümen komandanlıklarında bulunduğum.

942 senesinde Kalarada komutan vekili. 945 senesinde Kargeneral olarak IX, XVII. ve II. Kalarada komutanlıklarında bulunduğum. 946 senesinde Argeneralliğe tefisine gamının çünan bas kamaryonu oldu. Buna rağmen iki sene daha ardu da kaldım. 950 seçimlerinde emekliliğimi isteyerek Demokrasi mücadlesine atıldım. Bolu ve Çanakkalede mebus seçildim. ilk demokrat kabineye nâfîa vekili olarak girdim ve bilahere sâhîk rütbesinden dolayı ayrıldım.

meclis millî savunma emcimin emri üzere olarak IX. devreyi ikmal etmek üzere tekrar D.P. Bolu mebusu olarak meclise geldim.

F. Belen

EK-6: Ölüm ilanı. Kaynak: Milliyet, 16.07.1975.

16.07.1975, Milliyet, Sayfa 6

VEFAT

Bolu Paşabeyoğullarından merhum Sami Bey ve Hüsniye Hanımın oğlu, şehit Yüzbaşı Tahsin Beyin kardeşi, merhum Necmi Belen, merhume Türkân Tuğaç, merhum Nuri Belen, merhum Bedri Belen'in ağabeyleri, Tuğaç ve Belen ailelerinin dayı ve amcaları, merhume Nihal Belen'in eşi, Selçuk, Yalçın ve Leylâ Belen'in kayınpederleri, Murat, Yasemin Belen ve Belkıs, Mehmet İşmen'in dedeleri, Alp Belen ve Tülin Yalçın'ın sevgili babaları

E. General

FAHİRİ BELEN

15 temmuz salı günü Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi, 17 temmuz perşembe günü Teşvikiye Camii'nde kılınacak öğle namazını müteakip Aşyan'da toprağa verilecektir.

ÇOCUKLARI

Milliyet: 9145